

Ю.А. МОГИЛА

**НАРОДНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ
СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА
ДО ПИТАННЯ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ ХУДОЖНЬОГО САМОВИРАЖЕННЯ**

Посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

УДК 821.161.2.09:398](07)

М74

*Рекомендовано до друку рішенням Вченою радою
Київського національного університету театру,
кіно і телебачення ім. І.Карпенка-Карого
(протокол № 3 від 26.03. 2019).*

Рецензенти:

М.М.Черненко, кандидат філологічних наук, доцент
Київського національного університету театру, кіно і
телебачення ім. І.Карпенка-Карого;

Г.Б.Мінчак, кандидат філологічних наук, доцент
Київського національного лінгвістичного університету.

Могила Ю.А.

М74 Народні джерела творчості Степана Васильченка. До
питання жанрово-стильових особливостей художнього
самовираження : посібник. – Київ : Видавництво Ліра-К,
2019. – 68 с.

ISBN 978-617-7748-38-9

У посібнику йдеться про Степана Васильченка як митця,
художній дискурс якого зростав та утверджувався у
багатоаспектних і багатомірних зв'язках з народнопоетичною
усною словесністю.

УДК 821.161.2.09:398](07)

ISBN 978-617-7748-38-9

© Могила Ю.М.

© Видавництво Ліра-К, 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Пісня як джерело натхнення.....	4
Сфера рецепції малих епічних жанрів фольклору.....	19
Індивідуально-авторська реалізація фольклорного казкового жанру.....	27
Шевченко в рецепції С.Васильченка	44
Література.....	66

ВСТУП

Фольклор (з англ. folk – народ, lore – мудрість), в основі якого лежить живе слово, та література (лат. littera – буква), де «результат творчого процесу автора зафіксований у відповідному тексті за допомогою літер» [6, с.407] – два види мистецтва, що творять естетичну реальність засобами слова. Органічно взаємодіючи між собою та доповнюючи одне одного, вони сприяють власній динаміці розвитку. І.Франко в «Історії української літератури» писав про це так: «Виразних і тривких границь між словесністю і письменством нема, бо те, що раз затверджено на письмі, може переходити знов у усну традицію, в пам'ять і життя нових поколінь, і, навпаки, те, що вчора зложилося в усній передачі або існувало від віків у пам'яті людей, сьогодні може бути закріплене письмом» [15, т.40, с.7].

А освоєння фольклору та осмислення його сюжетів, тем, мотивів відбулося з часу появи письменства, якому не більше п'яти тисяч років і яке починалося з предметного письма та потім дійшло до фонемографії – буквеного (алфавітного).

Для С.Васильченка як письменника, якому доводилося «робити подвійну працю – тягнути разом два плуги: писати художній твір і разом творити для його мову» [1, т.4, с.56], фольклор був важливим засобом соціально-психологічної характеристики у створенні реалістичного художнього образу. Фольклор (з такою багатою синонімічною термінологією, як народна творчість, народно-поетична творчість, уснопоетична творчість, народна поезія, усна словесність і т.д.), який продемонстрував свій нагромаджений багатовіковий життєвий досвід, набутий у праці та боротьбі, і сформував свої ідеали, смаки та уподобання, захоплював С.Васильченка з дитинства. Саме в тісному зв'язку з фольклорно-пісенною творчістю, яка щедро обдаровувала його натхненням, образами та поетикою, зростав і формувався художній дискурс митця.

ПІСНЯ ЯК ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ

Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по нашій землі, йдуть від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром не одну людську душу. До таких національних скарбів належить і наша українська лірична пісня.

М.Стельмах

Пісня як жанр, що належить до найпрізентаційнішого національного фольклорного фонду і яка чи не найбільше акумулювала в собі всі відтінки та нюанси життя народу, відкривала перед С.Васильченком велику перспективу як найдодільнішого засобу в осягненні справжньої картини буття. Недаремно Леся Українка в листі до М.Драгоманова писала: «Коли де можна добачити вдачу народу, то се скоріше в ліричних піснях та в коломийках...» [13, т.10, с.126]. А С.Васильченка пісня вабила особливо.

В автобіографічних записках «Мій шлях» він згадував, що завжди між працею і бідунням у сім'ї чулися і пісня, і жарт, і байка, і книжка [1, т.4, с.10], та й записувати тексти пісень почав ще сільським школярем. А вже під кінець свого життя чітко визначив ту трійцю, яка мала найбільшу значимість у формуванні його як письменника. Це – «Пісня, Кобзар і Гоголь, твори, яким я не знаю рівних в світовій літературі» [1, т.4, с.50]. Поставивши у цій тріаді на першому плані пісню, С.Васильченко для посилення її значимості написав ще й з великої літери, утворивши таким чином стійке авторсько-контекстуальне словосполучення – «Пісня, Кобзар і Гоголь», бо він «дійсно жив мов п'яний піснями» [1, т.4, с.415]. Та все ж важко сказати, яким фольклорним творам письменник віддавав перевагу. Бо у «Відповіді критику» він зізнавався так: «Чи студював народну творчість? Планово – ні, так багато захоплювався – цим і поясню «перейнятість» цими настроями: од чого сп'янів, тим і тхнутиме» [1, т.4, с.415]. Однак для С.Васильченка пісня – це

живий організм, це завжди важлива складова у гармонійній цілісності художнього твору, яка відкриває додаткові багаторівневі можливості у змалюванні навколишнього світу таким, яким він видається митцеві в процесі рецепції (у С.Васильченка – ще й з нахилом до імпресіоністичних тенденцій). Так, у новелі «На хуторі» (названу критиками психологічним етюдом) пісня, як складова одиниця загального цілого, не тільки на своєму рівні виконує відведені їй функції. Вона – невіддільний складник у стильовій монолітності тексту. Зберігаючи рівноправну стиковку звичайності та незвичайності, простого і складного, низького і високого рангу висловлення, реалістичного і романтичного начала, вона значно розширює виражальні можливості усього твору загалом і приводить до потрібного автору поетичного ефекту зокрема. Адже пісенні образи, які загалом беруть початок із повсякденності, з самого життя, а, отже, несуть глибокі думки та узагальнення про зрозумілі життєві явища, особливо активізують увагу реципієнта, залучаючи його до акту творчості, пов'язаного з явищем асоціативності. Бо асоціації в піснях – це важливий механізм багатовекторної апперцепції, що забезпечує принцип контекстуального зв'язку між образами в межах усього твору.

У центрі уваги цього твору – дівчина-підліток, наймичка. У змалюванні її портрету задіяні компоненти і романтичного, і натуралістичного начал. Здавалось би, що нічого зважливого немає в зовнішності бідної дівчини-сироти: у неї на голові – «наверчене жмутом якесь ганчір'я, довга свита підперезана білою ганчіркою, на ногах великі мужичі чоботи, а в руках – батіг». Однак тут же на фоні підкреслено натуралістичного повістування з'являються елементи іншої стильової структури: «З купи ганчірок визирає мармурове дівоче личко з дуже великими пречудними очима» [1, т.1, с.131]. А вже далі в романтичному ключі постає образ цієї дівчини в іншій іпостасі – наділеної красивим голосом співачки, який зачаровує всіх у селі, бо вона не просто співає, вона живе життям пісенних персонажів. «Все кругом спить, тільки в яру хтось не хоче коритися снові й крає сонне повітря своїм молодим могутнім голосом» [1, т.1, с.132]. То засмучено та стиха дівчина «докоряє зрадливому козакові, що не по правді він з нею живе»:

Яром, яром, пшениченька ланом,
Горою овес.
Не по правді, молодий козаче,
Зо мною живеш...

То скаржитесь «комусь, що не зазнала вона на світі розкошів, що марно проходять літа її по наймах у важкій роботі ...» [1, т.1, с.133].

І хоч у пісні закладені сталі художні образи (нехай узагальнено, без додаткових деталей та уточнень, бо це така загальнофольклорна тенденція), вони в сюжеті актуалізують і свій власний художній потенціал, своє пряме призначення, і націлюють реципієнта на пошуки життєвої правди в дещо інших вимірах та проявах. Адже, зберігаючи вірність фольклорному джерелу, автор, для посилення якості висловлюваної думки, композиційно ускладнює його інформаційне поле додатковими ознаками через марення (видіння). «Дівчина заплющила очі, марить і співає. І ввижаються бідній дівчині в старих лахміттях, що не наймишка вона, не сирота ... Вона дочка-одиниця багатого батька. У неї шовком шиті сорочки, дорогії килими, дукачі срібні...» Та й козак – «такий хлопець, яких уже немає тепер: він у пишному вбранні, що сяє, як сонце. Під ним грає кінь вороний, а в того коня горять на ногах золоті підкови, срібні виблискують стремена» [1, т.1, с.131].

Взаємодія двох різних одночасно діючих рядів у змалюванні персонажа – внутрішнього і зовнішнього: таланту і тяжкої підневільної щоденності, поетичного бачення життя і нужденної безвиході – становлять змістову домінанту твору, де образ-картинка і образ-думка невіддільні, незважаючи на різний вимір їхньої сутності. Осмислення образу, відображеного словами і в словах, пропускається через свідомість персонажів та авторських коментарів. А пісня, яка має свої стійкі образи та свою систему творення асоціацій, закріплених та перевірених часом, у новелі оживає заново, вступаючи в нові взаємозв'язки та нові поєднання стосовно авторського задуму.